

## **TARIX TA'LIMIDA TALABALAR O'QUV-BILISH KOMPETENSIYASINING ZARURIYATI**

*Raximov Shokir Toshtemirovich,  
Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi*

**Annotatsiya.** Maqolada tarix ta'limida talabalarning o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish zaruriyati, zamonaviy ta'lim paradigmasi kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan bo'lib, bu tarix fanining intellektual, tanqidiy va ma'naviy salohiyatini to'liq namoyon etish, o'quv-bilish kompetensiyasining mohiyati, uning tarkibiy elementlari va tarix ta'limida shakllantirishning ahamiyati yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** talaba, tarix, ta'lim, o'qish, bilish, kompetensiya, yondashuv, tanqid, fikrlash, mustaqillik, pedagog, texnologiya, metod, natija.

**Аннотация.** В статье подчеркивается необходимость развития учебно-познавательной компетентности студентов в историческом образовании, современная образовательная парадигма основана на компетентностном подходе, который является целостным проявлением интеллектуального, критического и духовного потенциала исторической науки, раскрывается сущность учебно-познавательной компетентности, ее структурные элементы и важность становление в историческом образовании.

**Ключевые слова:** студент, история, образование, учеба, знания, компетентность, подход, критика, мышление, независимость, педагог, технология, метод, результат.

**Annotation.** The article highlights the need to develop educational-cognitive competence of students in history education, the modern educational paradigm is based on a competency approach, which is a complete manifestation of the intellectual, critical and spiritual potential of historical science, the essence of educational-cognitive competence, its structural elements and the importance of formation in history education.

**Key words:** student, History, Education, study, knowledge, competence, approach, criticism, thinking, independence, educator, technology, method, result.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi ta'lim tizimidan sifat jihatdan yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Axborot hajmining keskin ortishi, ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi va global raqobat sharoitida shaxsni tayyor bilimlar bilan ta'minlash yetarli emas. Bugungi kunda ta'limning asosiy maqsadi – mustaqil fikrlaydigan, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradigan, ularni tahlil qilish va hayotiy vaziyatlarda qo'llay oladigan barkamol shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'limning yetakchi konsepsiyasi sifatida maydonga chiqmoqda.

Hozirgi globallashuv va axborot jamiyati sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri – shaxsni tayyor bilimlar bilan qurollantirish emas, balki uni mustaqil fikrlaydigan, tahlil qila oladigan, ijtimoiy jarayonlarga ongli munosabat bildiradigan faol subyekt sifatida shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ta'lim paradigmasi bilimga yo'naltirilgan yondashuvdan kompetensiyaviy yondashuvga o'tishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida muhim o'rin tutadigan tarix ta'limida bu masala alohida dolzarblik kasb etadi.

Tarix fani jamiyat taraqqiyotining uzluksiz jarayon sifatida shakllanish qonuniyatlarini o'rganadi, o'tmish tajribasi asosida hozirgi va kelajak ijtimoiy rivojlanish yo'nalishlarini anglash imkonini beradi. Shu bois, tarix ta'limi faqat muayyan voqealar, sanalar va shaxslar haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtirish bilan cheklanmasligi, balki talabalarda tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, manbalar bilan ishlash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Bu esa, o'z navbatida, talabalar o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

O'quv-bilish kompetensiyasi ta'lim oluvchining bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash, tahlil qilish, umumlashtirish va amaliyotda qo'llash qobiliyatini ifodalovchi murakkab integrativ sifat hisoblanadi. U faqat intellektual faoliyat

bilan cheklanib qolmasdan, shaxsning kognitiv mustaqilligi, bilishga bo'lgan ehtiyoji va ijodiy yondashuvini ham qamrab oladi. Tarix ta'limida mazkur kompetensiyani shakllantirish talabani passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantirish imkonini beradi [1].

An'anaviy tarix ta'limi amaliyotida ko'p hollarda reproduktiv o'qitish usullari ustuvor bo'lib, talabalar asosan tayyor axborotni o'zlashtirishga yo'naltirilgan edi. Bunday yondashuv tarixiy bilimlarning chuqur anglanishiga, voqea va jarayonlar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini ochib berishga yetarlicha imkoniyat yaratmas edi. Natijada tarix fani talabalar ongida hayotiy ahamiyatga ega bo'lmagan, faqat imtihon uchun kerakli fan sifatida qabul qilinishi holatlari kuzatilar edi. Kompetensiyaviy yondashuv esa mazkur muammoni bartaraf etish, tarix ta'limini shaxsga yo'naltirilgan, mazmunan chuqur va amaliy ahamiyatga ega jarayonga aylantirishga qaratilgan [3].

Talabalar o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish tarix fanining ilmiy tabiati bilan uzviy bog'liqdir. Tarixiy bilim doimo talqinga ochiq bo'lib, turli manbalar, qarashlar va konsepsiyalar asosida shakllanadi. Shu jihatdan, talabalarni tarixiy manbalar bilan mustaqil ishlashga, ularni solishtirish va tanqidiy baholashga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday faoliyat esa o'quv-bilish kompetensiyasiz amalga oshmaydi [2].

Shuningdek, tarix ta'limi orqali shakllanadigan o'quv-bilish kompetensiyasi talabalarda fuqarolik ongi, milliy o'zlikni anglash, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini rivojlantirishda ham muhim omil hisoblanadi. O'tmish tajribasini anglagan, tarixiy voqealarga ongli munosabat bildirishga qodir shaxs jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etish salohiyatiga ega bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, tarix ta'limida talabalar o'quv-bilish kompetensiyasining zaruriyati pedagogik, ijtimoiy va ma'naviy jihatdan chuqur ilmiy tahlilni talab etuvchi masala sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu masalani o'rganish tarix ta'limi mazmunini takomillashtirish, o'qitish metodlarini yangilash va ta'lim samaradorligini oshirish uchun nazariy-metodologik asos yaratishga

xizmat qiladi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida tarix ta'limi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki tarix fani jamiyat rivojlanishining qonuniyatlarini, ijtimoiy jarayonlarning sabab va oqibatlarini anglash imkonini beradi, shaxsda tarixiy xotira, milliy o'zlikni anglash va fuqarolik ongini shakllantiradi. Biroq tarix fanining mazkur salohiyati to'liq namoyon bo'lishi uchun talabalar faqat faktologik bilimlarga emas, balki rivojlangan o'quv-bilish kompetensiyasiga ham ega bo'lishi lozim.

Tarix fanini o'qitishda o'quv-bilish kompetensiyasi talabalarning faqat ma'lumotni yod olishi emas, balki tarixiy bilimlarni mustaqil ravishda egallash, tahlil qilish va hayotiy jarayonlar bilan bog'lay olish qobiliyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kompetensiyaviy yondashuv sharoitida mazkur kompetensiya tarix ta'limining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi [7].

O'quv-bilish kompetensiyasi quyidagi qobiliyatlarni qamrab oladi [5]:

- tarixiy ma'lumotlarni mustaqil izlash va tanlash;
- manbalar (hujjat, xarita, xronika, tasviriy material) bilan ishlash;
- voqea va jarayonlarni solishtirish, tahlil qilish va umumlashtirish;
- sabab–oqibat aloqalarini aniqlash;
- xulosa chiqarish va shaxsiy munosabat bildirish.

Tarix ta'limida uning zaruriyati

1. Tarixiy tafakkurni shakllantiradi.

O'quv-bilish kompetensiyasi talabalarda tarixiy fikrlashni, voqealarga biryoqlama emas, balki kompleks yondashuvni rivojlantiradi.

2. Mustaqil ta'lim olishga o'rgatadi.

Talaba darslik bilan cheklanib qolmasdan, qo'shimcha manbalardan foydalanish, tadqiqot olib borish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

3. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Turli tarixiy talqinlarni solishtirish orqali talabalar axborotni tanqidiy baholashga o'rganadilar.

4. Fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi. Tarixiy bilimlarni anglagan talaba jamiyat taraqqiyoti, milliy qadriyatlar va umuminsoniy g'oyalarga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi.

5. Amaliyot bilan bog'liqlikni ta'minlaydi. O'tmish tajribasini hozirgi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan taqqoslash orqali tarix fanining hayotiy ahamiyati oshadi.

Tarix ta'limida o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish – talabani faol subyektga aylantiradi, uning intellektual salohiyatini oshiradi va raqobatbardosh, ongli shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Shu bois, tarix fanini o'qitishda interfaol metodlar, manbalar bilan ishlash, tadqiqotga yo'naltirilgan vazifalarga alohida e'tibor qaratish zarur.

O'quv-bilish kompetensiyasi ta'lim oluvchining bilimlarni o'zlashtirish, qayta ishlash, tahlil qilish, umumlashtirish va yangi bilim yaratishga qaratilgan faoliyatini ifodalovchi integrativ sifat hisoblanadi. Pedagogik adabiyotlarda mazkur kompetensiya kognitiv faollik, intellektual mustaqillik va ijodiy tafakkur bilan uzviy bog'liq holda talqin etiladi [6].

O'quv-bilish kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- bilimlarni mustaqil izlash va tanlash qobiliyati;
- axborot manbalari bilan ishlash ko'nikmasi;
- tahlil, solishtirish va umumlashtirish malakalari;
- sabab–oqibat aloqalarini aniqlash;
- xulosa chiqarish va refleksiya qilish qobiliyati.

Tarix ta'limida mazkur komponentlar alohida ahamiyatga ega, chunki tarixiy bilim doimo manbalarga, ularning talqini va ilmiy xulosalarga tayanadi. Demak, tarixni o'rganish jarayonining o'zi o'quv-bilish kompetensiyasini shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

An'anaviy tarix ta'limi asosan reproduktiv xarakterga ega bo'lib, talabalardan ma'lum faktlar, sanalar va voqealarni yod olish talab etilar edi [4].

Kompetensiyaviy yondashuv esa tarix ta'limini faol, tadqiqotga yo'naltirilgan jarayon sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Bu holda talaba:

- tarixiy muammolarni qo'yish;
- turli manbalarni tahlil qilish;
- muqobil fikrlarni solishtirish;
- shaxsiy xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada tarix fani hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan bilim manbai sifatida anglanadi.

Tarix ta'limida o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi omillar bilan izohlanadi:

1. Tarixiy tafakkurni rivojlantirish

O'quv-bilish kompetensiyasi talabalarda tarixiy fikrlashni, voqea va jarayonlarni tizimli anglashni shakllantiradi. Bu esa tarixiy voqelikka biryoqlama emas, kompleks yondashuvni ta'minlaydi.

2. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish

Turli tarixiy manbalar va talqinlar bilan ishlash jarayonida talabalar axborotni tanqidiy baholash, uning ishonchliligini aniqlash qobiliyatiga ega bo'ladilar.

3. Mustaqil ta'lim olishga tayyorlash

O'quv-bilish kompetensiyasi rivojlangan talaba o'z bilimini mustaqil ravishda boyitish, ilmiy izlanish olib borishga tayyor bo'ladi. Bu esa uzluksiz ta'lim tamoyilini amalga oshirishga xizmat qiladi.

4. Fuqarolik va ma'naviy tarbiyani ta'minlash

Tarixiy bilimlarni ongli o'zlashtirish talabalarda vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga hurmat, jamiyat taqdiriga daxldorlik tuyg'usini shakllantiradi.

Tarix ta'limida o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi pedagogik usullar orqali samarali amalga oshiriladi:

- muammoli ta'lim;
- tarixiy manbalar bilan ishlash;
- debat va munozaralar;
- keys-tahlillar;
- loyiha va tadqiqot ishlari;
- interfaol ta'lim texnologiyalari.

Ushbu usullar talabani bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Tarix ta'limida talabalar o'quv-bilish kompetensiyasining zaruriyati zamonaviy ta'lim taraqqiyotining obyektiv talabi hisoblanadi. Mazkur kompetensiyani rivojlantirish tarix fanining ilmiy va tarbiyaviy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish, talabalarni ijtimoiy faol, mustaqil fikrlaydigan va ma'naviy yetuk shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi. Shu bois, tarix ta'limi jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish pedagogik amaliyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результивно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
2. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Педагогика. – 2002. – № 9. – С. 58–64.
3. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. – М.: ИЦ ПКПС, 2004. – 84 с.
4. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2007. – 576 с.
5. Сафин Р. С. Историческое мышление и его формирование в процессе обучения истории. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2006. – 198 с.
6. Jurayev R. X., Saidov K. S. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2016. – 184 b.
7. To'rayev X. T. Tarix ta'limi metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2014. – 256 b.